

FRÅGELISTA

rörande ordspråk, ordstäv och talesätt i Norrland

Vi är tacksamma över att få reda på om ordspråket etc. kan anses vara allmänt, eller om det kan knytas till en speciell socken eller ort. En kortfattad parentes räcker, ex : (allm), (Byske sn), (Luleå stad).

En lika enkel anteckning om ungefärlig tid när uttrycket hörts är värdefull , ex : (min barndom), (farfar), (1900 men ej senare), (allm).

Ordspråk har ofta rim, rytm eller språkform som gör att man inte kan översätta dem till riksspråk utan att den lokala färgen förloras. Skriv med landsmålsalfabet om Du brukar göra det, eller skriv med grov beteckning som Du tycker att det låter, eller skriv rikssvenska om Du föredrar det! Det viktigaste är här inte **dialekten** utan innehållet i uttrycket, även om det är väsentligt att också språkformen kommer fram.

Om Du tror att det kan vara svårt att förstå vad uttrycket syftar på eller om det inte klart framgår i vilken situation det användes, gör en kort anmärkning som förklaring.

Denna frågelistan kan inte framställa direkta frågor. Här nedan ges endast exempel på ämnesområden, inom vilka det finns ordspråk, samt exempel på ordspråk, som är meningen som inspiration. Det kan vara svårt att klassificera ordspråk, så ta inte så hårt på indelningen! Ofta har de flera användningsområden!

Människans egenskaper och (o)dygder

Hederlighet och brottslighet (Orätt fångat, lätt förgånget, Ge tjuven nyckeln får du vara trygg, Inte levde du då skammen för förbi?)

Flit och lättja, ordning och (ö)reda (Arbete gör sömnen söt, Han som inte har bråttom får jämt ha smått om, En lång vila gör många mil)

Snålhet, sparsamhet, slöseri (En fattig spar, en grym nöter, Han som hams han hav, Han no' int han först få)

Vänskap, fridsamhet, kiv och strid (Är det sämja, nog är det rum, Man har int freden längre än grannen vill, Det är svårt att vara vänner då det fattas i matfatet)

Tålmod, en vishet (Man får reda sig med råd och ej med rikedom, Det är möda för födan var man är, Kon mjölkar genom tänderna)

Högmod, självgodhet, skryt (Bresa int mer än bracka tål, Fattudomen och högfäla spärr, Då lusa få stövlén stamp - a)

Besinning, försiktighet (Bida å lida stillar mycken kvida, Det är ju int elden opp i åsom, Kox först å flyg sen)

Dumhet, klokhet, erfarenhet (Efterråd vara som int, Det var två gauda/göjva/geod sä lik, Det finns 10 sorters tok)

Kunnighet, skicklighet (Det sjunger ingen olärd, Det är annat göra än ge gettren)

Feghet, mod, rådighet (Ingen ger dommlamme drick)

Godhet, hjälpsamhet, elakhet (Egennyttå är bottenlös bytta, Ränna på hagan där den är som lägst)

Glömska, minne (Man minns int marken (masken) ~~l~~änger än man har den)

Belåtenhet, otacksamhet (Man får hut till tack och skam till lön, Given häst skall man inte skåda i munnen)

Hoppfullhet, förtröstan, förnöjsamhet (Än har det int gått lås för bytta, När Gud ger dag/ öga , ger han råd/föda, Större fågel än kråkan är skjuten)

(O)villighet(När viljan är god, ryms det sju grisar i en no, Då man leder hunn till skogs skäll han int mång ord)

Självständighet (Katten är int van stå i bann)

Påpasslighet, snabbhet (En annan gång har narre mång, Han gjorde int kvastar under vägen)

Sociala förhållanden

Umgänge, nöjen (Han som är bjuden är trakterad, Usselt kalas där int e glas går i kras, Han som kommer objuden får sitta på kvastskäftet)

Talet (Han sover int han som budet bär, Den som fråg hä han vait , ska ha skit på en tvait)

Klädseln (Det pinar skinnet ott vara fin, Allti grann går inte an)

Hunger, mättnad, mat (Det går alltid gott av främmande, Han har int munn borti nevre)

Om och till olika åldrar (Stora bockar har styva horn, Ha hyndan dell tjeen!)

Observera att det finns ganska många "stående uttryck" som har använts till barn - för att få dem tysta, äta snällt, inte ställa krav osv. Dessa kan inte sägas vara ordspråk, men de har stort intresse för kunskapen om barnuppfostran, om synen på barn förr osv, och vi är mycket tacksamma även för sådana uppteckningar. De är ofta varken snälla eller vackra ...

Äktenskap, släkt, familj (Blon är tjockare än vattne, Då fingret är ringat är typpa tingad, Gifte kommer på som dön)

Manligt, kvinnligt (Karlen är karln, Bättre skoskåve än kälningnåge)

Handel, pengar, borgen (Den pung är tom som annans pengar äro i, Uppäten mat är svårt att betala)

Sociala motsättningar; om stormän och yrkesmän (Det är vidlyftigt att baka prästbrödet, Stort ve storum fåli å smått ve småom gå)

Husbönder, tjänstefolk (Herrar och hundar lämnar dörren öppen, En kus i vart hus)

Fattigdom, rikedom (Bättre fattig men ära än rik med skam, Mycket vill mer ha, En rik är fano lik)

Likhet och olikhet (Sådan herre sådan hund, Korparna klöser inte ut ögat på varann, Som tacka lat, sä lat lamme)

Själ och andra (Självskite dynga lukt go', Var och en tycker sin sursill söt vara)

Naturens och livets egendomligheter

Natur, läggning (Hun vänder åter till sin spya, Skick sögga åt Rom, hon är sögg då hon kom jänn, Äpplet faller inte långt från trädet)

Tycke, kärlek (Kärleken faller både på grodan och purpurn)

Tidens flykt, förgängelse (Dön blås allri i basun, Gamvärlden är krok-näst, Ingen sår sig till års)

Tur och otur, sorg, olycka, öde och slump (Arm och rik gör döden lik, Det går inte en så illa att det inte går den andre väl, Olycka är ingen fröjd, bäst den är i Uum är den i Bögd, Allt vatten skall till haven)

Sanning och lögn, förtal, avund (Avund är en bottenlös tunna, Tidig ljugare, gammal tjuv, Han sköl sä mäst han skitten jär)

Omöjlighet, svårighet, meningslöshet (Hä löns int meet utan agn, Svårt att ropa med hes hals, Hort ä var, öm snörlive åt grisen)

Saknad (Man sanken int kom förrän basn jer tom)

Vana (Hä få int gå borta gårdsnatan, Gott skinn torkar väl in)

Sken och verklighet (Hä biss int ållt hä som gååpa, Störstfisker gå ni spakvattne, Hon bräker mest geten som minst mjölkar)

Ordstäv

Hit räknas allt som tjälinga, gubben, bonn', stinta, gamstinta, drängen, prästen, luffarn och fan sa'... när hon/han gjorde det och det. Ibland är det bara "han som" (drap geten, satt i galgen, miste munne) som sa något. Mycket ofta är det en namngiven norrlänning, bekant eller obekant!

En speciell grupp börjar "Det var ett öde..." eller "Det var krafter..." varpå kommer något obetydligt.

En hel del uttryck handlar om grannbyn, inte minst om pitebon eller burträskarn.

Allmänna talesätt

liknar väldigt ofta ordspråket; det kan vara nästan omöjligt (och onödigt) att skilja mellan dem. Ofta blir en del av ett ordspråk eller ordstäv till talesätt. Mycket ofta handlar det om liknelser. Det är som ... , de är som ton och trana, som tjälinga mot strömmen, som piin ti paltn, som särken och röva. Man kan omöjligen komma på alla med en enda gång - samla gärna långsamt och återkom flera gånger!